

01
Φωτορεαλιστική
άποψη του κτηρίου
Prokesch μετά το έργο
αποκατάστασης. Σχ.:
Magnisali-Bilis
Architects.

Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΛΥΣΕΙΣ

Θεμιστοκλής Μπιλής

Δρ Αρχιτέκτονας μηχανικός ΕΜΠ

Μαρία Μαγνήσαλη

Αρχιτέκτονας μηχανικός ΕΜΠ, MSc ΕΜΠ

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΣΤΟ σύγχρονο πλαίσιο ζωής και αναγκών αποτελεί τη μεγάλη πρόκληση για τη σωτηρία της μνήμης των πόλεων. Με δεδομένο ότι οι κοινωνικές συνθήκες αλλάζουν και οι αστικές ή περιαστικές περιοχές μεταβάλλονται, τα δείγματα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που έχουν επιβιώσει στον χρόνο καλούνται, λειτουργικά, να υπηρετήσουν καινούργιες ανάγκες.

Παλιές κατοικίες, αποθήκες, εργοστάσια, ακόμα και χώροι λατρείας αναβιώνουν με την εισαγωγή νέων λειτουργιών.

Ειδικά στην Αθήνα και τον ευρύτερο χώρο της, που λόγω πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών βίωσε μια άνευ προηγουμένου μεταμόρφωση του πολεοδομικού τοπίου, όχι λόγω πολέμων αλλά λόγω συνειδητών επιλογών με οδηγό την κερδοσκοπία πάνω στη γη, το ζήτημα της επανάχρησης των παλαιών αρχιτεκτονημάτων αποτελεί σημαντικό ζητούμενο και ίσως ελπίδα για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής του παρελθόντος.

Το ζήτημα της ρίξης της σύγχρονης δραστηριότητας με έναν τόπο ο οποίος έχει πολυεπίπεδο ιστορικό παρελθόν σχετίζεται με τη μαζικότητα και την ταχύτητα με την οποία ο μοντερνισμός επεκτείνεται μετά τη βιομηχανική επανάσταση και κυρίως μετά τις εξελίξεις που επέβαλε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Η αστυφιλία, η εγκατάλειψη της υπαίθρου, η τουριστική ανάπτυξη, η συσσώρευση πλούτου και η διοχέτευσή του μέσω υπερτοπικών ενώσεων, όπως η Ευρωπαϊκή, οι οικονομικές συνθήκες αφήνουν το ίχνος τους στο τοπίο, στα αρχαία ερει-

πια, στους ιστορικούς οικισμούς. Υφαίνοντας έναν πολυστρωματικό καμβά ο σύγχρονος άνθρωπος «εξελιίσεται», κερδίζει την άνεσή του, υλοποιεί τους στόχους του με τίμημα, συνήθως, την απώλεια των εικόνων του τόπου που συντρόφευαν τη νιότη του.

Ξαναγυρνώντας στη σκέψη ότι η αρχιτεκτονική είναι ο καθρέφτης των πολυσύνθετων συνθηκών μιας κοινωνίας, διακρίνουμε καθαρά και τον πολιτικό χαρακτήρα της. Η οργάνωση ενός κράτους, οι προτεραιότητες που θέτει το πολιτικό σύστημα, η παιδεία των πολιτών, η θεσμική και η αστική παράδοση ορίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού, το πώς θα εξελιχθεί η ανθρώπινη δραστηριότητα και, κατ' επέκταση, πώς θα επιδράσει στο σώμα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Στη χώρα μας η δράση στον τομέα των αποκαταστάσεων παρουσιάζει δυσλειτουργίες που οφείλονται στο σαθρό πλαίσιο προστασίας το οποίο ορίζεται από το σύστημα «πολίτες – νόμος – τήρηση του νόμου», σύστημα που σχετίζεται με τις επιλογές όλων μας ανεξαιρέτως — είτε ως ατόμων είτε ως οργανωμένης κοινωνίας στο παρελθόν, στο παρόν, όπως ίσως και στο μέλλον.

Αυτά ως προς τις γενικές συνθήκες και το δεδομένο αρνητικό κλίμα που επικρατεί και που όλοι βιώνουμε. Από εκεί και πέρα ας δούμε τι μπορούμε να κάνουμε εμείς για ένα σωστό, όσο το δυνατόν, αποτέλεσμα, χωρίς να μας διαφεύγει ότι ιδίως στη χώρα μας, όπου διαπιστώνεται μια γενικότερη θεσμική αδυναμία, το άτομο αποκτά μεγαλύτερη σημασία για τις

εξελίξεις, με αποτέλεσμα οι ευθύνες του να γίνονται δυσανάλογα μεγάλες.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

Κατ' αρχήν η διαδικασία της αποκατάστασης είναι μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική δημιουργία, στην οποία το παρελθόν και το παρόν αναμειγνύονται σε έναν δεδομένο τόπο, παράγοντας με παλαιά και νέα υλικά κάτι καινούργιο πάνω στο παλαιό. Το τελικό αποτέλεσμα αποτελεί μια δημιουργία όχι εκ του μηδενός, αλλά μια δημιουργία που υπάρχει, ακολουθεί ή διαλέγεται με ένα γερασμένο κέλυφος το οποίο καθορίζει τη μορφή, το περιεχόμενο, ίσως και την ουσία της νέας σύνθεσης.

Ο σκοπός, σύμφωνα με τη σύγχρονη αντίληψη περί προστασίας, πρέπει να είναι διττός: Από τη μια να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου, έτσι ώστε να δοθεί ζωή σε ένα βουβό ερείπιο, και την ίδια στιγμή το ερείπιο αυτό να μην απολέσει τις αξίες που φέρει.

Κατά συνέπεια, το ορθό αποτέλεσμα προϋποθέτει την ανάληψη της αισθητικής, της ιστορικής ή της συμβολικής αξίας ενός αρχιτεκτονήματος. Αυτό δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Απαιτεί εξειδίκευση από πλευράς αρχιτέκτονα, αλλά και τη «συνειδητοποίηση» από τον εργοδότη του ιδιαίτερου πλαισίου που επιβάλλει η ιστορική κατασκευή.

Όλοι όσοι εμπλέκονται στη διαδικασία αποκατάστασης (εργοδότες, μηχανικοί, συνεργεία) πρέπει να έχουν σεβασμό ή, πιο απλά, να φανερώνουν αγάπη προς την υλική υπόσταση του αρχιτεκτονήματος. Αυτός ο σεβασμός αποτελεί συνιστάμενη της ποιότητας του χαρακτήρα, της κουλτούρας, της δεκτικότητας και, τέλος, των γνώσεων που διαθέτουν αυτά τα άτομα. Η έλλειψη σεβασμού προς το αρχιτεκτόνημα και ιδίως προς τις όψεις του ξεπερνά τον μικρόκοσμο των εμπλεκόμενων, αφού αλλοιώνει την ταυτότητα του οικισμού, έχει βλαπτική επίπτωση στην υπεραξία των γειτονικών κτισμάτων και καταστρέφει τη συλλογική μνήμη μιας ολόκληρης κοινότητας.

Πραγματικά, το κατά πόσο ανήκουν σε εμάς ή στις μελλοντικές γενιές το ιστορικό κτήριο, ο οικισμός ή γενικότερα το τοπίο εντάσσεται στο γενικότερο ζήτημα της φιλοσοφικής στάσης μας απέναντι στο περιβάλλον και καταδεικνύει τον άρρηκτο δεσμό ανάμεσα στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην αειφόρο ανάπτυξη.

Αυτή η στάση σεβασμού και αγάπης προς το παλαιό δεν σημαίνει ότι πρέπει να μας οδηγήσει σε παραίτηση από την αξιολόγηση των πραγμάτων και στην άκριτη διατήρηση των πάντων. Η αδυναμία αξιολόγησης υποσκάπτει τις ίδιες τις έννοιες του μνημείου και της διατήρησης με την αρχή της σχετικότητας των πάντων. Η ζωή δεν πρέπει να σταματά αλλά να συνεχίζει, κρατώντας αλλά και απορρίπτοντας. Το σήμερα καθορίζει την τύχη του χθες, κάτι που πρέπει να γίνεται με γνώμονα τη βαθιά γνώση, την ενσυναίσθηση αλλά και την τόλμη. Η αξιολόγηση όμως των εκφάνσεων της μνήμης είναι κάτι που μπορούν να κάνουν μόνο οι ειδικοί, οι οποίοι είναι σε θέση να διαπιστώσουν τις διαφοροποιήσεις μεταξύ ζώσας μνήμης και ιστορικής μνήμης έπειτα από συστηματική έρευνα αρχείων και άλλων πηγών.

Ας δούμε τώρα τα ζητούμενα που σχετίζονται με τη διαδικασία της αποκατάστασης, πριν και κατά τη διάρκεια του έργου.

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ: Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ

ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Η ορθή ανάγνωση των δεδομένων προϋποθέτει γνώση των μορφών, της τέχνης και της τεχνικής του χθες. Είναι μια διεπιστημονική διαδικασία στην οποία ο αρχιτέκτονας οφείλει να ορίζει τις αρχές που πρέπει να διέπουν το έργο. Ο αρχιτέκτονας πρέπει να διαθέτει εξειδίκευση ή ευρύτερα μια «αναστηλωτική κουλτούρα» που να του επιτρέπει να «διαβάσει» σωστά το μνημείο ή την απλή παλαιά κατασκευή. Όπως ο λαογράφος που καταγράφει μια γιαγιά να διηγείται ένα λαϊκό παραμύθι, έτσι και ο αρχιτέκτονας πρέπει να παρατηρεί και να αποτυπώνει σωστά ώστε να είναι σε θέση να διαβάζει την ιστορία την οποία παρουσιάζει το παλίμψηστο, συχνά, ερείπιο. Μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι η γνώση καθορίζει την όραση του ανθρώπου. Τα παραγόμενα σχέδια πρέπει να αντιμετωπίζονται με τη σοβαρότητα του ιστορικού ντοκουμέντου, αφού με την αποκατάσταση σχεδόν όλα θα αλλάξουν. Ενώ θεωρούμε δεδομένο το γεγονός ότι για την τεκμηρίωση πρέπει να χρησιμοποιούνται και οι σύγχρονες μέθοδοι απεικόνισης (video, scan), εντούτοις πιστεύουμε ότι η διαδικασία της αποτύπωσης είναι μια διαδικασία σπουδής στον ιδιαίτερο κόσμο κάθε κατασκευής και ως εμπειρία δεν πρέπει να γίνεται μηχανιστικά αλλά ουσιαστικά, απτικά σχεδόν. Τα μηχανήματα δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τη γνώση κάθε εξειδικευμένου αναστηλωτή/δημιουργού.

Κάποια από τα θέματα τα οποία ο αρχιτέκτονας καλείται να προσεγγίσει σε αυτό το στάδιο μελέτης είναι η αξιολόγηση του συνόλου αλλά και των επιμέρους στοιχείων, η διαπίστωση των προβλημάτων καθώς και της αιτίας τους και, τέλος, η αποκάλυψη του τρόπου εξέλιξης της κατασκευής.

Κάτι το οποίο σπάνια συμβαίνει πριν ξεκινήσει το έργο της αποκατάστασης είναι η λήψη των λεγόμενων προληπτικών μέτρων προστασίας και συντήρησης.

Συνήθως κανένα προληπτικό σωστικό μέτρο προστασίας του ερειπίου δεν λαμβάνεται, όσο όλοι περιμένουν την έγκριση ενός μαζιμαλιστικού προγράμματος. Στο εξωτερικό, όπου κυριαρχούν ο ορθολογισμός και η ευελιξία σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά, λαμβάνονται άμεσα μέτρα προστασίας από μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλους φορείς με στόχο την εξασφάλιση της υλικής υπόστασης των κτηρίων — όλα αυτά συμβαίνουν σε πλουσιότερα κράτη, όπου υπάρχει και χρηματοδότηση και διευκόλυνση των ιδιοκτητών διατηρητέων από κρατικούς φορείς.

Η απλή μέριμνα να κλείσει κάποιος τα παραθυρόφυλλα στο σπίτι που κληρονόμησε ή να βάλει ένα πρόχειρο στέγαστρο ή μια πιο φροντισμένη στεγάνωση, να κάνει μια περιδέρση ή μια υποστύλωση ή, τέλος, να περιφράξει το ερείπιο, είναι εργασίες που δεν στοιχίζουν πολλά χρήματα, ικανές όμως να προστατέψουν για χρόνια το κέλυφος από την υποβάθμιση και να μειώσουν δραστικά το κόστος αποκατάστασης όποτε αυτή υλοποιηθεί.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ: Η ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ

ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Εδώ προκύπτουν αμέσως κάποια σπουδαία ζητήματα που καθορίζουν την τελική έκβαση του έργου:

α. Το ζήτημα της αναλογικότητας των νέων απαιτήσεων πάνω στο παλαιό κέλυφος.

02

Αντέχει τη νέα χρήση το δεδομένο ερείπιο; Ο κανόνας που ισχύει είναι ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι απαιτήσεις, τόσο χάνεται η αυθεντικότητα του ιστορικού κτηρίου. Στο τέλος, πολλά διατηρητέα ή και ερείπια κατανοούν οχήματα προς μια ανεξέλεγκτη νεωτερικότητα, η οποία προγραμματικά έρχεται σε απόλυτη ρήξη με το παλιό και τελικά αναιρεί την ουσία της ύπαρξής του. Με άλλα λόγια οι νέες χρήσεις πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο συμβατές με τα δεδομένα της ιστορικής κατασκευής.

β. Το ζήτημα της υποβάθμισης της αυθεντικότητας της παλαιάς κατασκευής.

Πολλές φορές παρατηρείται μια ασύμβατη μεταφορά προτύπων της σύγχρονης πόλης στις ιστορικές κατασκευές της περιφέρειας. Κάτι που διαπερνά όλες τις επιλογές των δράσεων πάνω στο ιστορικό κτήριο, από τις οικοδομικές εργασίες μέχρι την επιλογή των επίπλων. Αποτέλεσμα είναι οι εξωτερικές όψεις να χάνουν τη γραφικότητά τους και τα εσωτερικά να μοιάζουν με στενάχωρα διαμερίσματα της πόλης. Παρατηρείται, συνήθως, η παντελής απουσία αντικειμενικής αξιολόγησης της υλικότητας του παλαιού κτηρίου.

03

02

Τμήμα εσωτερικής διακόσμησης στην Οικία Ράλλη στην Αίγινα, τέλη του 19ου αι. Παρόμοιες διακοσμήσεις με ζωγραφική πομπηϊανών προτύπων καταστράφηκαν τη μεταπολεμική περίοδο στην Αθήνα χωρίς ποτέ να δημοσιευθούν. Φωτ.: Magnisali-Bilis Architects.

03

Το κτήριο του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Α Φάση, Ε. Ziller 1888. Φωτ.: Λ. Κουργιαντάκης.

Το παλαιό δογματικά ταυτίζεται με το γερασμένο, το φθαρμένο και το μη ικανό, ενώ στην ουσία είναι κατασκευή δοκιμασμένη σε σεισμούς και στη δράση των περιβαλλοντικών συνθηκών για δεκάδες ή εκατοντάδες χρόνια. Άκριτη εισαγωγή πλακών οπλισμένου σκυροδέματος, υπερβολές στις ενισχύσεις της δομοστατικής συμπεριφοράς των κατασκευών, μανδύες, απομάκρυνση παλαιών κουφωμάτων, διανοίξεις παραθύρων, άστοχες προσθήκες με ευτελή υλικά, επιχρίσματα σπατουλαριστά, μοντέρνες κουζίνες και άλλες ανέσεις εισάγονται βίαια, με τρόπο εμπειρικό, χωρίς μια συνολική αντιμετώπιση. Το αποτέλεσμα είναι συνήθως αθροιστικό και όχι προϊόν συνολικού σχεδιασμού. Πολλές από αυτές τις απαιτήσεις είναι εφήμερες και τις περισσότερες φορές αποδεικνύονται αν λειτουργικές. Οι ζημιές, όμως, που προκαλούν στο κελυφος του παλαιού κτηρίου συχνά είναι μη αναστρέψιμες. Συνήθως το κόστος προτάσσεται άστοχα ως κύρια αιτία της έλλειψης σοβαρού σχεδιασμού, όμως πάντα υπάρχουν περιθώρια για λύσεις με χαμηλό κόστος και με μικρές αισθητικές επιπτώσεις.

Το θέμα ειδικών γνώσεων αναδύεται συνεχώς. Πώς κάποιος

που δεν ξέρει τι είναι το «πασαμέντο» σε έναν τοίχο, ως έννοια και ως μορφή, μπορεί να αποφασίσει το πώς θα επισκευαστεί ο συγκεκριμένος τοίχος; Πώς κάποιος από μόνος του και όχι από κοινού με αρχιτέκτονα θα προτείνει τρόπους στήριξης και ενίσχυσης ερήμην μιας ορθής αποτύπωσης;

Η αντικατάσταση της παλαιάς ύλης, πολλές φορές, γίνεται *αυτοσκοπός* με στόχο την άντληση οικονομικών πόρων από διάφορα κυρίως ευρωπαϊκά προγράμματα. Εκεί, ίσως, αλλά και στο υπέρογκο, συνήθως, κόστος των δημοσίων έργων, και στη ροπή μας προς την υπερβολή οφείλεται η μυθολογία της αποκατάστασης ως μίας κατ' ανάγκην ακριβής διαδικασίας.

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ: ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Όλα τα παραπάνω αναφέρονται στο στάδιο πριν από το έργο. Καταπληκτικές μελέτες έχουν στο τέλος δώσει μέτρια έργα, γιατί δεν υπήρξε η κατάλληλη εποπτεία-επίβλεψη των εργασιών από τους μελετητές. Πολλές φορές οι μελέτες κατανοούν απλά ευχολογία, γιατί η πραγματικότητα διαψεύδει τις υποθέσεις. Οι μελετητές (εξιδεικευμένοι μηχανικοί και συντηρητές) πρέπει να συμμετέχουν στα έργα, να κρίνουν τα νέα δεδομένα και να δίνουν λύσεις. Η επισκόπηση της κατάστασης κατά τη διάρκεια του έργου δίνει πολύτιμες πληροφορίες ενδιαφέροντος αφού πολλά στοιχεία αναδύονται στην πορεία, τα οποία χρήζουν επαναδιαπραγματεύσης. Η εφαρμογή, επίσης, παραδοσιακών τεχνικών και άλλων σπάνιων τρόπων δομής (θόλοι κ.ά.) κάνουν ακόμα πιο επιτακτική τη σωστή επίβλεψη. Οι εργοδότες πρέπει να κατανοήσουν την ανάγκη ουσιαστικής επικοινωνίας με τον επιβλέποντα μηχανικό, να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες συνεργασίας, γεγονός που στο τέλος θα φέρει και ποιότητα και οικονομία στο έργο.

ΑΘΗΝΑ. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Στην ιστορία της αρχιτεκτονικής το φαινόμενο της ανακύκλωσης της ύλης και των ιδεών αποτελεί θεμελιώδη κανόνα. Το σήμερα εδράζεται σταθερά στο χθες.

Στο πλαίσιο αυτό, η διαδικασία αλλαγής της χρήσης παλαιών κτηρίων μέσω μιας προσαρμογής στις νέες απαιτήσεις που θέτει κάθε φορά η ζωή αποτελεί μια συνηθισμένη διαδικασία. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς τον Παρθενώνα ως βυζαντινή εκκλησία ή ως τζαμί, το παλάτι του Διοκλετιανού στο Σπαλάτο ως καθεδρικό ναό ή συνοικία της μεσαιωνικής πόλης, την αρένα στη Νιμ ως μικρή οχυρωμένη πόλη, και τις θέρμες του Διοκλετιανού ως βασιλική Santa Maria degli Angeli στη Ρώμη. Ακόμα και μετά την προβιομηχανική περίοδο αυτή η διαδικασία αποτελεί τον κανόνα. Η σύγχρονη εποχή της επανάχρησης θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ξεκινά το 1795, τότε που το Μουσείο Γαλλικών Μνημείων είχε στεγαστεί έπειτα από μετατροπή στο παλαιό μοναστήρι των Petits Augustins, το πρώτο παράδειγμα μετατροπής ενός εγκαταλειμμένου μοναστηριού σε χώρο έκθεσης.

Όλα αυτά τα παραδείγματα δείχνουν τη δύναμη της συνέχειας στις ιστορικές πόλεις της Ευρώπης.

Είναι οξύμωρο αλλά στην Αθήνα, τη νεότερη ίσως πρωτεύουσα της Ευρώπης (1833), που ορίζεται υπαρκτά από το πα-

04
Άποψη του κτηρίου Π. Μελά στην Κηφισιά μετά το έργο αποκατάστασης. Φωτ.: ΚΥΚΛΩΨ ΑΜΚΕ.

05
Εσωτερικό του κτηρίου Π. Μελά. Το τζάκι κατασκευάστηκε ως πιστό αντίγραφο του αυθεντικού έπειτα από μελέτη παλαιών φωτογραφιών. Φωτ.: ΥΠΕΘΑ.

06
Δωμάτιο του κτηρίου που λειτουργεί ως χώρος μνήμης της οικογένειας Μελά. Οι νέες εγκαταστάσεις είναι αφανείς. Φωτ.: ΚΥΚΛΩΨ ΑΜΚΕ.

ρελθόν της, ξεριζώθηκε μετά τον πόλεμο η έννοια της συνέχειας μέσα από συνειδητές αποφάσεις των κρατικών θεσμών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ότι από τις 129 εκκλησίες που διέθετε η Αθήνα μετά την επανάσταση του 1821, μόνο οι 24 επιβίωσαν στον χρόνο. Έχει ήδη αναφερθεί ότι η κερδοσκοπική χρήση της γης, ένα φαινόμενο που είναι καθολικό από την ίδρυση της πόλης έως σήμερα, θεσμοθετήθηκε επισήμως με την αύξηση των συντελεστών δόμησης, την καταπάτηση των ελεύθερων από κτίσματα χώρων και την αξιοποίηση των ιδιωτικών και εκκλησιαστικών γαιών μέσα στην πόλη. Η κατάσταση αυτή οδήγησε αφενός στην ελαχιστοποίηση των ελεύθερων δημόσιων χώρων και αφετέρου στην καταστροφή του ιστορικού κέντρου της πόλης. Η έλλειψη πόρων από το Δημόσιο διαχρονικά στερεί εργαλεία όπως η απαλλοτρίωση για έναν κοινό σκοπό, ακόμα και για την ανεύρεση σημαντικών αρχαιοτήτων ή την παροχή χρηματοδοτικών εργαλείων για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Οι λύσεις που έχουν εφαρμοστεί σε μεγάλη κλίμακα στους εμπορικούς δρόμους των Αθηνών ανήκουν στη σφαίρα των έργων διατήρησης μόνο των όψεων — της κατεδάφισης, δηλαδή, των εσωτερικών χώρων και της νέας διαρρύθμισης. Έτσι, στον βωμό του κέρδους, η διατήρηση μόνο της πρόσοψης αποτέλεσε μια πρακτική η οποία όμως απέχει από τη διατήρηση σημαντικών στοιχείων της αρχιτεκτονικής αξίας των κτηρίων αυτών.

Οι εσωτερικοί χώροι παλαιών ξενοδοχείων, μεγαλοαστικών μεγάρων κατεδαφίστηκαν και έτσι πέρασαν στη λήθη ολόκληροι τομείς σπουδαίων τεχνικών του παρελθόντος. Ζωγραφικοί διάκοσμοι στους τοίχους και τις οροφές, ξυλουργικά τέχνηρα όπως σκάλες, τζάμια με διακοσμητικές επεξεργασίες, χάθηκαν για πάντα χωρίς καν να τεκμηριωθούν και να δημοσιευθούν. Έτσι οι κατεδαφίσεις των εσωτερικών χώρων αποτέλεσαν ένα ακόμα ξερίζωμα της αστικής πολιτιστικής ιστορίας. Τα στοιχεία όμως αυτά της εσωτερικής διακόσμησης καταστράφηκαν ακόμα και στα πιο επίσημα δημόσια κτήρια της Αθήνας, τα οποία συντηρήθηκαν με τη μέθοδο των μαζικών επιζωγραφίσεων, με αποτέλεσμα να αλλοιωθούν σε μεγάλο βαθμό, γεγονός που καθιστά πλέον δυσανάγνωστο το τι πραγματικά είναι παλιό και το τι όχι.

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΚΤΗΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ PROKESCH VON OSTEN

Με την ίδρυση της Αθήνας ως πρωτεύουσας του Ελληνικού Κράτους πρόβαλε επιτακτικό το ζήτημα της στέγασης θεσμών και ανθρώπων σε έναν τόπο κατεστραμμένο από τις πολεμικές συγκρούσεις.

Η έλλειψη καταλυμάτων ήταν τέτοια ώστε οι κρατικές υπηρεσίες στεγάστηκαν εκ των ενόντων μέσα σε εκκλησίες. Το Κακουργιοδικείο στεγάστηκε στην Αγία Ελεούσα, το Πρωτοδικείο στην Παναγία Βλασσαρού, ο Άρειος Πάγος στον Χριστοκοπιδν¹. Το πρώτο Πανεπιστήμιο στεγάστηκε στο σπίτι του αρχιτέκτονα Σταμάτη Κλεάνθη, επί της οδού Θόλου, στην Πλάκα². Στην Αθήνα του 19ου αιώνα άλλο ένα παράδειγμα μετατροπής χρήσης είναι ο αρχαίος ναός του Ηφαιστού όπου ο χριστιανικός ναός του Αγίου Γεωργίου τροποποιήθηκε σε μουσείο, στο οποίο λειτουργούσε για 100 χρόνια το πρώτο αρ-

07
 Άποψη της αίθουσας
 συναυλιών του κτηρίου
 Prokesch. Τροποποίηση
 του 1899. Φωτ.:
 Magnisali-Bilis
 Architects.

χαιολογικό μουσείο της χώρας μας, από τον 19ο έως την τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα³. Το τζαμί του βοεβόδα της Αθήνας Μουσταφά Αγά Τζισταράκη στην πλατεία Μοναστηρακίου, γνωστό ως Τζαμί του Κάτω Σιντριβανιού ή Τζαμί του Κάτω Παζαριού, που κατασκευάστηκε το 1759, χρησιμοποιήθηκε, επίσης, με διάφορους τρόπους. Εκεί κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης συνεδρίαζε η τοπική δημογεροντία. Αργότερα, το 1834, το πρώην τζαμί χρησιμοποιήθηκε για την τέλεση εορτής (χορού) προς τιμήν του βασιλιά Όθωνα, μετά ως στρατώνας, φυλακή και αποθήκη. Το 1915 χρησιμοποιήθηκε για να στεγάσει το «Μουσείον Ελληνικών Χειροτεχνημάτων», μέχρι το 1973⁴.

Ένα σπάνιο παράδειγμα μετατροπής για την ένταξη της νέας χρήσης είναι η μετατροπή της οικίας Prokesch von Osten σε ωδείο ήδη από το 1899.

Το κτήριο βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας, στην οδό Φειδίου 3. Αποτελεί, σήμερα, ιδιοκτησία του ΕΦΚΑ με παραχώρηση προς το ΥΠΠΟΑ με την προϋπόθεση της αποκατάστασής του και είναι ένα κτήριο χαρακτηρισμένο ιστορικό μνημείο (Υ.Α. /Φ31/17035/1837/5-7-1977, ΦΕΚ 759/ΤΒ/9-8-1977) με σπουδαία ιστορική και αρχιτεκτονική αξία. Το κτήριο Prokesch ανήκει σε μια αδιάσπαστη ενότητα κτηρίων που αποτελούν σπουδαίες εκφάνσεις του αθηναϊκού κλασικισμού του 19ου αιώνα. Αυτή η «μικρή» τριλογία αποτελείται από την οικία Prokesch (Φειδίου 3), το κτήριο του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (Φειδίου 1 και Χ. Τρικούπη) και το κτήριο που είναι γνωστό ως Πεσμαζόγλου (Πανεπιστημίου 46). Τα κτήρια αυτά σχετίζονται όχι μόνο λόγω της γειτνιάσής τους αλλά κυρίως λόγω της ιστορίας τους. Και τα τρία οικοδομήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές στην έκταση που αγόρασε ο Αυστριακός Prokesch von Osten το μακρινό 1836. Τα κτήρια αυτά συνδέονται επίσης με

τον γνωστό αρχαιολόγο και επιχειρηματία Η. Schliemann, ο οποίος αφού αρχικά αγόρασε την οικία Prokesch, στη συνέχεια προχώρησε στη διαδοχική ανέγερσή τους για εκμετάλλευση. Σήμερα, ο ΕΦΚΑ είναι ιδιοκτήτης των ακινήτων Prokesch και Πεσμαζόγλου και του κινηματογράφου Ιντεάλ που βρίσκεται στον ακάλυπτο αρχικά χώρο μεταξύ αυτών των κτηρίων. Επίσης, όσον αφορά το κτήριο Πανεπιστημίου 46 και το Ιντεάλ έχει ολοκληρωθεί διαγωνισμός για την αξιοποίησή τους.

Η σπουδαιότητα του κτηρίου είναι σαφής αφού συνδυάζει με μοναδικό τρόπο μεγάλη αρχιτεκτονική και πολεοδομική αξία. Τέλος, το κτήριο όχι μόνο αποτέλεσε οικία φημισμένων οικογενειών (Prokesch von Osten, Τοσίτσα, Α. Schliemann-Μελά) αλλά στέγασε για δεκαετίες το Ελληνικό Ωδείο (το οποίο ίδρυσε ο Μανώλης Καλομοίρης), όπου φοίτησαν και διεθνούς εμβέλειας καλλιτέχνες, όπως η Μαρία Κάλλας και η Νάνα Μούσχουρη. Στο αποκατεστημένο κτήριο, σύμφωνα με τη μελέτη, θα τοποθετηθούν εκθεσιακοί χώροι, αίθουσες διαλέξεων ή άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων, γραφεία, χώροι υγιεινής και ανελκυστήρας.

Στο κτήριο διατηρείται πλήθος διαφορετικών τρόπων δόμησης που χαρακτηρίζουν την αθηναϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική από την Οθωνική περίοδο έως την περίοδο των αρχών του 20ού αιώνα.

Χαρακτηριστικοί τρόποι δόμησης από την Οθωνική περίοδο είναι οι λιθοδομές με πλήρως λαξευμένους λίθους ή με ημιλάξευτους λίθους ποιότητας ακτίτη λίθου, τόξα και θόλοι ελλειψοειδούς σχήματος, πρέκια ανοιγμάτων με λαξευτούς σφηνοειδείς λίθους, πλαίσια παραθύρων με λαξευτές εγκοπές, καθώς και λαξευτά διακοσμητικά στοιχεία, όπως στα γείσα και στη στέψη της βάσης, ξυλόπικτοι τοίχοι με συμπαγή τούβλα και λιθάρια.

Από τη φάση του τέλους του 19ου αιώνα ξεχωρίζει η εισαγωγή μεταλλικών στοιχείων για ενίσχυση των δαπέδων, η εισαγωγή οπτοπλινθοδομών με συμπαγή ή εξάοπα τούβλα, καθώς επίσης και η κατασκευή απλών ξυλόπικτων τοίχων. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η εισαγωγή διακοσμητικών στοιχείων στην όψη με τραβηχτά κονιάματα. Η παρουσία του ξύλου είναι έντονη στο οικοδόμημα, όχι μόνο στην κατασκευή των δαπέδων και στο σύστημα των ξυλοδεσιών αλλά και σε πολλούς εσωτερικούς και εξωτερικούς τοίχους με ξυλόπικτες κατασκευές με συμπαγή τούβλα και λιθάρια. Η κατασκευαστική ποιότητα του κτηρίου είναι εξαιρετική, γεγονός στο οποίο οφείλεται η διατήρησή του, έστω και με σοβαρά προβλήματα, παρά την εγκατάλειψη και τις βλαπτικές επεμβάσεις που δέχτηκε στο πέρασμα του χρόνου.

Ο στόχος της αποκατάστασης είναι η πλήρης ενσωμάτωση του κτηρίου στην πολιτιστική ζωή της πόλης.

Η αποκατάσταση έχει ως κύρια ιδέα τον πλήρη σεβασμό των πολλαπλών αξιών του μνημείου και των υλικών τεκμηρίων που μεταφέρει στον χρόνο. Ταυτόχρονα, το αποκατεστημένο μνημείο θα παρέχει ένα περιβάλλον φιλικό προς τους επισκέπτες και οι λύσεις που θα εφαρμοστούν θα προσφέρουν ευελιξία στις δυνατότητες χρήσης.

Η εισαγωγή πολιτιστικών χρήσεων στο κτήριο είναι συμβατή με την ιστορία του και ειδικά με τη μετατροπή του από κατοικία μεγαλοαστικών οικογενειών σε χώρο διδασκαλίας μουσικής.

Ο τρόπος με τον οποίο θα διαμορφωθεί ο χώρος του μνημείου για εκδηλώσεις πολιτιστικού περιεχομένου θα επιτρέπει την προσαρμογή σε πιο συγκεκριμένες προτάσεις που θα υπάρξουν στο μέλλον τόσο ως προς τον τρόπο (συνολικά ή τμηματικά) διαχείρισης του κτηρίου, όσο και ως προς το περιεχόμενο των πολιτιστικών δράσεων που θα στεγάζει.

Η σημασία της αποκατάστασης είναι μεγάλη όχι μόνο γιατί θα διασωθεί ένα σπάνιο δείγμα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής υπερτοπικής ακτινοβολίας, αλλά και γιατί θα έχει μεγάλο θετικό πολεοδομικό αντίκτυπο στο κέντρο της Αθήνας.

Στη συγκεκριμένη πρόταση οι ιστορικές φάσεις αξιολογήθηκαν με βάση την αρχιτεκτονική αξία τους. Στο πλαίσιο της μετατροπής του κτηρίου το 1899 για να στεγαστεί το Ωδείο Lina von Lottner (Ωδείο «Λότνερ») καταδαφίστηκαν κάποιοι ενδιάμεσοι τοίχοι δωματίων στο ισόγειο και ενσωματώθηκαν στην κατασκευή ισχυρά σιδηρά στοιχεία, όπως δοκοί και υποστώλωμα, έτσι ώστε να διαμορφωθεί μια αίθουσα συναυλιών. Υπό αυτή την έννοια η αίθουσα, πέραν της χρηστικής της αξίας, αποτελεί έναν σπουδαίο μάρτυρα στην ιστορία των αποκαταστάσεων στην Αθήνα και έτσι η αξία της είναι μεγαλύτερη, ακόμα και αν αποκαλυφθεί με πιστότητα η αρχική διαρρύθμιση του κτηρίου Prokesch κατά τη διάρκεια του έργου αποκατάστασης. Με τη νέα πρόταση αποκατάστασης (2022) η αίθουσα αυτή θα ξαναβρεί τη λάμψη της. Η αξιολόγηση των φάσεων διέπει και το θέμα της διαχείρισης της κλίμακας από σπλισμένο σκυρόδεμα που κατασκευάστηκε το 1930 για τις ανάγκες του Ωδείου. Η συγκεκριμένη κατασκευή, όπως έδειξε η μελέτη παθολογίας του κτηρίου, καταπονεί βαρύτερα τους γειτονικούς τοίχους από ξυλόπικτες κατασκευές που βρίσκονται σε επαφή και αλλοιώνει τον χαρακτήρα του. Στην πρόταση αποκατάστασης η συγκεκριμένη κατασκευή

προτείνεται να απομακρυνθεί και στη θέση της να τοποθετηθεί μια κλίμακα από ξύλο, όπως ήταν η αρχική, με λεπτομέρειες που προκύπτουν από την έρευνα παράλληλων σωζόμενων παραδειγμάτων.

Συχνά η εισαγωγή των νέων χρήσεων έρχεται να αναιρέσει τον ίδιο τον λόγο εισαγωγής τους, δηλαδή την ανάδειξη του μνημείου. Βαρύτατες επεμβάσεις που στόχο έχουν τη ριζική δομική ενίσχυση με μελέτες «copy paste» μειώνουν την αξία αυτών των κτηρίων ως φορέων της ιστορίας της οικοδομικής του παρελθόντος, διαμορφώνοντας υβριδικά αποτελέσματα, πολλές φορές σε πλήρη αντίθεση με τις βασικές αξίες μιας ευρύτερης αναστηλωτικής κουλτούρας — για παράδειγμα, η αναίρεση της πατινας των υλικών ή της αισθητικής.

Στο πλαίσιο της προγραμματιζόμενης αποκατάστασης της οικίας Prokesch von Osten ή του Ελληνικού Ωδείου (πρόταση αποκατάστασης, 2022) έχουν προταθεί όλα τα απαραίτητα μέτρα ενίσχυσης της στατικότητας του κελύφους και των δαπέδων με ένθεση μεταλλικών στοιχείων, χωρίς να αλλοιωθούν τα αυθεντικά στοιχεία του κτηρίου και γενικότερα με σεβασμό στην αυθεντική ύλη του αρχιτεκτονήματος. Με την ένθεση αυτών των στοιχείων δεν θα αλλοιωθούν τα ύψη των δαπέδων, μια συνηθισμένη αλλοίωση σε αποκαταστάσεις που συνήθως έχει επιπτώσεις και στις εσωτερικές θύρες των αποκατεστημένων κτηρίων. Ο ζωγραφικός διάκοσμος σε σημεία όπου η κατάσταση των οροφών είναι κακή θα απομακρυνθεί προσεκτικά και θα επανατοποθετηθεί με προσοχή στις αποκατεστημένες οροφές. Οι επεμβάσεις στον ζωγραφικό διάκοσμο δεν θα στηρίζονται στη λογική των επιζωγραφίσεων, αλλά θα παρουσιάζουν την υφιστάμενη κατάσταση με επισήμανση των φθορών.

Το πρώτο βήμα για την αποφυγή μεγάλων δυσμενών επιπτώσεων από την εισαγωγή των χρήσεων σε ένα μνημειακό κέλυφος είναι η ορθή χωροθέτηση των απαιτούμενων λειτουργιών. Η διάταξη του ανελκυστήρα που είναι απαραίτητη για την κίνηση του κοινού προτείνεται να τοποθετηθεί σε σημείο τέτοιο ώστε αφενός να εξυπηρετεί λειτουργικά το κτήριο (εγγύτητα με την είσοδο του κτηρίου, διοχέτευση κίνησης σε υφιστάμενο διάδρομο στον όροφο), αφετέρου να μην αλλοιώνει καθόλου αυθεντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία του κτηρίου, όπως τον ζωγραφικό διάκοσμο, ειδικά μορφολογικά στοιχεία εσωτερικού χώρου, τα αυθεντικά θυρώματα κ.ά.

Επίσης, οι ηλεκτρολογικές εγκαταστάσεις θα ενσωματωθούν στην κατασκευή με τέτοιο τρόπο, ώστε να μειωθεί στο ελάχιστο η αισθητική και κατασκευαστική επιβάρυνση του κτηρίου. Οι εξωτερικές μονάδες θα τοποθετηθούν στη στέγη σε μια θέση η οποία είναι αθέατη, σε σημείο που τα φορτία τους θα παραλαμβάνονται από λιθοκτιστους τοίχους.

Οι χώροι υγιεινής προτείνεται να τοποθετηθούν στο υπόγειο έτσι ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν λειτουργικά σε διάφορα σενάρια μελλοντικής χρήσης του κτηρίου. Ένας δεύτερος μικρός πυρήνας από χώρους υγιεινής προτείνεται να τοποθετηθεί στον όροφο για την καλύτερη εξυπηρέτηση του κοινού. Σημειώνουμε ότι και οι δύο πυρήνες με χώρους υγιεινής τοποθετούνται σε τμήμα του κτηρίου που έχει καταρρεύσει και θα αποκατασταθεί με τις παλαιές τεχνικές κατασκευής τοίχων και δαπέδων που τεκμηριώθηκαν αναλυτικά στο κτήριο.

08-10

Το κτήριο Prokesch και η σχέση του με το κτήριο του κινηματογράφου Ιντεάλ.

08: Το κτήριο Prokesch και η σχέση του με τις γειτονικές ιδιοκτησίες νότια και ανατολικά. Το κτήριο Ιντεάλ προσβάλλει το μνημειακό περιβάλλον με τρία σπάνια δείγματα της νεοκλασικής Αθήνας, όχι μόνο αισθητικά αλλά και κατασκευαστικά. Σύνθεση: Θ. Μπιλής με υπόβαθρο από Google Earth.

09: Το κτήριο Prokesch ως έχει σήμερα, δεξιά, από το ίδιο σημείο λήψης της φωτ. 10. Φαίνεται η νότια όψη του

κτηρίου Prokesch και ο κινηματογράφος Ιντεάλ (φωτ.: Θ. Μπιλής).

10: Αδημοσίευτη φωτογραφία του Dörpfeld της δεκαετίας του 1920. Φαίνεται η νότια όψη του κτηρίου Prokesch, η θερινή σκηνή του Ωδείου και η αυλή του πριν κτιστεί ο κινηματογράφος Ιντεάλ. Πίσω από τη σκηνή διακρίνεται η οικία Θεολόγη. Πηγή: Αρχείο Dörpfeld.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ PROKESCH ΚΑΙ ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΝΗΜΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. ΜΙΑ ΣΥΝΘΕΤΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΑΚΩΝ ΑΞΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Παρατηρώντας τις όψεις των κτηρίων Prokesch, Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και Πανεπιστημίου 46 διαπιστώνει εύκολα κανείς ότι η σημερινή κατάστασή τους, πριν από τις αποκαταστάσεις, δεν αντικατοπτρίζει την αρχιτεκτονική τους αξία. Αυτό, όμως, που γίνεται αντιληπτό σχεδόν μόνο

από αεροφωτογραφία είναι ότι ο κινηματογράφος Ιντεάλ με τον όγκο και τη μορφή του προσβάλλει βάνανσα ειδικά το κηρυγμένο μνημείο Prokesch. Ο κινηματογράφος Ιντεάλ, κτήριο αρχικά της δεκαετίας του '20, λόγω ριζικών ανακατασκευών και πυρκαγιών έχει απολέσει κάθε μνημειακή αξία. Πίσω από τις λαμπερές επενδύσεις του εσωτερικού χώρου κρύβεται μια ευτελής κατασκευή που αποτελείται από λιθοδομές, τσιμεντόλιθους, τούβλα και λαμαρίνες. Τον τελευταίο καιρό που ο ΕΦΚΑ έδειξε ενδιαφέρον για την αξιοποίηση των συγκεκριμένων ακινήτων είναι ιδανική στιγμή να προκύψει μια προοπτική

αποκατάστασης της ιστορικής μνήμης μέσω ενός συνολικού ανασχεδιασμού του χώρου μεταξύ των κτηρίων Prokesch και Πανεπιστημίου 46.

Όπως ειπώθηκε παραπάνω πρέπει να αξιολογούνται όλες οι οικοδομικές φάσεις με βάση την αρχιτεκτονική, την καλλιτεχνική και τη χρηστική αξία τους. Επίσης, όσον αφορά τη διαχείριση θεμάτων μνήμης της πόλης δεν είναι βαρύνουσα μόνο η ζώσα μνήμη αλλά και η ιστορική μνήμη που προκύπτει από την αρχαιολογική έρευνα (όλα τα αρχαιολογικά έργα βασίζονται σε αυτή τη διαδικασία). Στο σημείο αυτό αξίζει να ειπωθεί ότι η σημερινή κατάσταση προσβάλλει την ιστορική μνήμη της πόλης, η οποία δεν σχετίζεται μόνο με την παρουσία του κινηματογράφου αλλά και με το τι υπήρχε πριν από τον κινηματογράφο, κάτι που προκύπτει από αρχαιολογική έρευνα. Σύμφωνα με φωτογραφία του αρχείου Dörfeld στο χώρο που βρίσκεται ο κινηματογράφος Ιντεάλ βρισκόταν η θερινή σκηνή του Ωδείου «Λόττνερ».

Οι ενοικιαστές των κινηματογράφων ιδιοκτησίας ΕΦΚΑ με την προοπτική της αξιοποίησης προκάλεσαν ένα κύμα συμπαραστάσης του ενδιαφερόμενου κοινού με δωρεάν προβολές και αρκετές συνεντεύξεις. Με απόφαση του Κεντρικού Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής του ΥΠΕΝ η χρήση του κινηματογράφου κρίθηκε διατηρητέα και στους χώρους της διατηρητέας χρήσης θα επιτρέπεται η λειτουργία και άλλων πολιτιστικών χρήσεων καθώς και η χρήση του Συνεδριακού Κέντρου⁵. Πράγματι, η συνέχεια του ονόματος Ιντεάλ στη θέση υπηρετεί τη συνέχεια της μνήμης, ταυτόχρονα όμως η διατήρηση του τεράστιου δομημένου όγκου του κινηματογράφου δίπλα από το κτήριο Prokesch καταστρατηγεί την όποια προσπάθεια ανάδειξής του. Εάν στο πλαίσιο του έργου ανάδειξης του κτηρίου της Πανεπιστημίου 46 υπάρξει μια νέα υπόγεια αίθουσα με το όνομα Ιντεάλ για διάφορες χρήσεις, μεταξύ αυτών και κινηματογράφου, ο χώρος ανάμεσα στα κτήρια θα απελευθερωθεί και το κτήριο Prokesch θα ξαναβρεί τη θέση που του αρμόζει στην ιστορία της πόλης. Η πολεοδομική αξία της λύσης είναι μεγάλη γιατί θα μπορούσε να επιτευχθεί διαμπερής κίνηση μεταξύ των κτηρίων μέσω μιας κλειστής αυλής στην οποία θα μπορούσε να αποκατασταθεί η καλοκαιρινή σκηνή του ωδείου για διάφορες εκδηλώσεις ή και καλοκαιρινές κινηματογραφικές προβολές. Έτσι η πόλη δεν θα χάσει μια αίθουσα προβολών και το κτήριο Prokesch, η μνημειακή αξία του οποίου δικαιολογεί πλήρως μεγάλες παρεμβάσεις πολεοδομικής κλίμακας, μετά την εφαρμογή αυτής της ιδέας, ξαφνικά θα γίνει ορατό από την πλευρά που κάποτε κοιτάζε προς τον μεγάλο του κήπο και η πόλη θα ανακτήσει ένα εμ-

βληματικό αρχιτεκτονικό σύνολο. Η συγκεκριμένη λύση θα δώσει ξανά λάμψη σε ένα ιδιαίτερα προβληματικό σημείο με μια πρόταση φιλόδοξη, τολμηρή αλλά ταυτόχρονα βασισμένη στην ιστορία της πόλης. Η τωρινή συγκυρία, με τις μεγάλες επενδύσεις στο κέντρο της Αθήνας, έχει μια αξιοσημείωτη δυναμική και η ευκαιρία δεν πρέπει να χαθεί. Το ζητούμενο είναι μέσω ενός ιδανικού συγχρονισμού μια ιδέα, που θα φάνταζε κάποια άλλη στιγμή ουτοπική, να μετεξελιχθεί σε ρεαλιστικό όραμα και πράξη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Προγραμματικά η επανάχρηση των παλαιών κτηρίων φανερώνει εκτός από τον σεβασμό στη μνήμη ευαισθησία για το θέμα των διαθέσιμων φυσικών πόρων του πλανήτη. Είναι γνωστό ότι η επανάχρηση παρουσιάζει μικρότερο αποτύπωμα άνθρακα από την ανακύκλωση και βάζει τέλος στον φαύλο κύκλο της κατανάλωσης και της απόρριψης στα άχρηστα μεμονωμένων κτηρίων αλλά και ολόκληρων οικιστικών περιοχών.

Το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής διαμορφώνει μια νέα προβληματική στο ζήτημα του σχεδιασμού της επανάχρησης των ιστορικών κατασκευών, στο πλαίσιο του ευρύτερου προβληματισμού της αρχιτεκτονικής σε έναν κόσμο που αλλάζει ραγδαία. Ο αρχιτέκτων σε μια τέτοια λογική καλείται να υπηρετήσει μια σύνθετη ιδέα προσαρμογής της νέας λύσης στο δεδομένο πλαίσιο του προϋπάρχοντος κτηρίου. Έτσι, ο δημιουργός δεν διαμορφώνει μια καινοφανή πραγματικότητα, μια νέα σύνθεση εκ του μηδενός, αλλά συνθέτει έναν διάλογο του νέου με το παλιό γεφυρώνοντας το παρελθόν με το μέλλον. Η αποβιομηχανοποίηση, η αλλαγή στην παραγωγή, οι συνεχείς αλλαγές στην κατανάλωση, η παγκοσμιοποίηση οδηγούν στην εγκατάλειψη κτηρίων, ακόμα και πόλεων. Το νέο έρχεται να καλύψει το κενό με μια διαδικασία που οφείλει να αξιολογεί τις αξίες κάθε αρχιτεκτονήματος.

Φαίνεται πάντως ότι με τα χρόνια ο σεβασμός της πατίνας στην υφή των κατασκευών ή του ίχνους της φθοράς του χρόνου γίνεται όχημα για ένα νέο αισθητικό μόρφωμα όπου το παρελθόν ή η εκδοχή του παρελθόντος έρχεται σε επαφή με το σήμερα ως ένα νέο αποτέλεσμα.

Σημειώσεις

- 1 Επίσης, το Δημοτικό σχολείο στον Άγ. Αθανάσιο, η μονή της Οσίας Φιλοθέης, το μετόχι της μονής Πεντέλης και ο Άγ. Σπυρίδωνας χρησιμοποιήθηκαν ως στρατώνες και η Σωτεία του Δικαίου ως αποθήκη αχύρων. Ι. Τραυλός, *Πολεοδομική Εξέλιξη των Αθηνών*, εκδ. Καπόν, 1993, σ. 240.
- 2 Η ίδρυσή του έλαβε χώρα με βασιλικό διάταγμα στις 14 Απριλίου του 1837 και εγκαινιάστηκε στις 3 Μαΐου του ίδιου έτους.
- 3 Φανή Μαλλούχου-Tufano, «Οι τέχνες ενός κλασικού ναού στη νεότερη Ελλάδα: Η πρόταση για την “ολοσχερή” αναστήλωση του “Θησείου” και άλλα επεισόδια», στο Κ. Ζάμπας / Β. Λαμπρινουδάκης / Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά / Α. Ohnesorg (επιμ.), *Αρχιτέκτων. Τιμητικός*

τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Κορρέ, εκδ. Μέλισσα, 2016, σ. 195.

- 4 Για την ιστορία του μουσείου, βλ. <http://www.mnep.gr/gr/to-mouseio/i-istoria-tou-mouseiou/> και <http://www.tap.gr/tapadb/index.php/component/jshopping/athina/mouseio-ellinikis-laikis-technis>. Σήμερα στο πρόντζαμί στεγάζεται η έκθεση της Συλλογής Κεραμικής του Β. Κυριαζόπουλου.
- 5 Βλ. στο <https://ypen.gov.gr/diatiritea-i-chrisi-ton-kinimatografon-ideal-kai-astor/>